

Blažeka, Mihaela–Blažeka, Đuro

O NAGLASNIM INAČICAMA U GOVORU PRELOGA KAO
STILSKIM SREDSTVIMA

o. Uvod

o.1. Predmet istraživanja

Opsežna građa iz *Rječnika preloške skupine međimurskog dijalekta* (ZAGREB 2018.) omogućila nam je uvid u činjenicu da su mjesni govori danas jako daleko od romantičarske predodžbe o savršeno opisivoj uređenosti kakvu vidimo u uobičajenim dijalektološkim (najčešće fonološkim) opisima mjesnih govora do kojih se dolazi uobičajenim terenskim istraživanjima, a koja se temelje na upitnicima. Naime, u građi za spomenuti rječnik velik je broj inačica i sinonima svih vrsta. Dugo smo smatrali da se to uglavnom može objasniti ispresijecanjem različitih izoglosa (i sustavnih¹ i onih koji su posljedica jezičnog kontakta između susjednih mjesnih govora) te utjecajem standardnog jezika (posebice adaptacijom velikog broja leksema koji su stari leksik istisnuli prema rubnosti i stilističkoj obojenosti). Da je tako, takve bi inačice i sinonimi bili potvrđivani uglavnom kod govornika koji više, iz bilo kojeg razloga, ne zadovoljavaju status »idealnog ispitanika« jer je sasvim očekivano da se kod njih zbog novih razvojnih tendencija (vrlo velik utjecaj standardnog jezika i interdijalekta) idealna kodificirana norma (ona iz klasičnih, znanstveno priznatih, opisa mjesnih govora) gotovo nikada u cijelosti ne ostvaruje. No nakon dubljeg istraživanja utvrdili smo da je većina tih inačica i sinonima prisutna i kod najidealnijih ispitanika, i to onda kad ih koriste u posebnim komunikacijskim situacijama gdje se spontano izražavaju emocije (ljutnja, radost, začuđenost, iznenađenje, sumnjičavost...) do kojih se ne može na jednostavan način doći u klasičnim istraživanjima mjesnih govora, na što je ukazao Božidar Finka (Božidar FINKA: *Stilistika u dijalektologiji. Suvremena lingvistika*. vol. I. br. 1., str. 1–11. 1966.)² J. Silić (Josip SILIĆ: *Razgovorni stil hrvatskoga*

¹ Npr. u Prelogu se ispresijecaju refleksi *d'*: ravnopravni su *i* i *ž*: *m'ēja / m'eža, pr'ēja / pr'eža*.

² Temelje istraživanju stilistike u hrvatskim dijalektima dao je Božidar Finka. On je dokazao da je u dijalektima vrlo česta stiliska obilježnost svih izražajnih sredstava na glasovnoj, naglasnoj, obličnoj, tvorbenoj i sintaktičkoj razini. Ta obilježnost očituje se i u onim izražajnim sredstvima koja se ne iskazuju govornim sustavnim elementima. Pokazao je kako je stilsko iskazivanje vrednota govornog jezika u dijalektima slobodnije nego u standardnim jezicima, jer se u dijalektu kao govornom izrazu svaki otklon od norme doživljava afektivno.

„Iz ovoga prikaza jasno izlazi da posao dijalektologa nije završen opisom fonetskog sustava fonetskoga stanja i utvrđivanjem fonološkog i akcenatsko-kvantitativnog sustava kojega govora, nego da se u govoru mora istraživati i stilistička upotreba pojedinih govornih osobina. Tek se tako mogu razumjeti mnogobrojna, s historijskoga gledišta, nesustavne pojave u govoru s kojima se susreže svaki terenski istraživač.“ (Božidar FINKA: *Stilistika u dijalektologiji. Suvremena lingvistika*. vol. I. br. 1., str. 1–11. 1966.: 5)

„Zadatak je stilistike u dijalektologiji da ispituje sve takve „posebne slučajeve“, svi stilističke upotrebe izraznih sredstava, da objašnjava i da im određuje stilističku vrijednost. Budući da je i postupak i rezultat toga rada lingvistički, to je proučavanje kojega jezika ili dijalekta bez stilističkoga proučavanja u lingvističkom smislu nepotpun.“

standardnoga jezika, *Kolo* VI/4, 1997. str. 483–495.) govori o neizbježnom raskoraku između triju razina apstrakcije sustava (samo funkcionalno stalni elementi), norme (kolektivno ostvarenje sustava) i govorenja (individualno ostvarenje norme). Individualna ostvarenja norme najčešće nisu ništa manje vrijedna za rječnik jer u seoskim mjesnim govorima individualno ostvarenje norme vrlo brzo može prijeći u status kolektivnog ostvarenja sustava.³ Takva individualna ostvarenja norme može zabilježiti samo izvorni govornik u slušanju spontane komunikacije. U građi smo zabilježili i velik broj tvorbenih sinonima koji govore o jezičnoj inventivnosti izvornih govornika koji neopterećeno intuitivno koriste tvorbene mogućnosti jezika koje u standardnom jeziku zbog naravi procesa normiranja i njegove svrhe ne možemo koristiti. Velik je broj i raznokorijenskih sinonima, i to ponajprije zbog jezičnog kontakta s njemačkim i mađarskim jezikom, a danas i zbog interferencije sa standardnim jezikom.

U ovom ćemo radu obraditi naglasne inačice svih vrsta iz građe za *Rječnik Preloga*. Vjerojatno bi se pod naglasne inačice mogle ubrojiti i one s istorodnim samoglasnikom različite zatvorenosti/otvorenosti (npr. *gl'otki/gl'atki; b'čezek/b'ezek*) jer se u cijelom međimurskom dijalektu opreka po kvantiteti i modulaciji pretvorila u opreku po kvaliteti, no zbog složenosti tematike njih ćemo obraditi u posebnom radu (pod inačicama nastalih zbog prijelaza fonema).

0.2. Oznake koje se upotrebljavaju u ovom radu

x / y nijedna inačica nije stilski obilježena.

x // y inačica y stilski je obilježena.

x ~ y inačice su fakultativno (ili potpuno) desinonimizirane.

0.3. Semantizacija rečeničnih potvrda

Iako se rečenične potvrde u dijalektološkoj literaturi rijetko semantiziraju, u ovom je radu to nužno zbog olakšavanja čitateljeva razumijevanja komunikacijske situacije i stilske obilježenosti pojedine inačice. Nastojalo se da semantizacije budu potpuno u duhu hrvatskoga standardnoga jezika, što znači da u njima često nisu upotrijebljeni leksemi iz rečenične potvrde (formalan bi prijevod često značio ili nešto drugo ili nešto potpuno besmisleno). Ponajmanji su problem parovi »lažnih prijatelja«⁴ jer se tu naprosto jedan ekvivalent zamijenim drugim, a mnogo veći pseudoanalogonimija na rečeničnoj razini gdje bi samo fonološki i morfološki adaptiran prijevod bio loš. Npr. prijevod rečenice *S'amų da mi d'ojde!* nije „Samo da mi dođe!“ (kao pozitivna želja) već „Samo neka mi dođe!“ (kao prijetnja). Prijevod rečenice *Idemų na p'ot.* nije „Idemo na put.“ već „Idemo pred kuću.“

³ Mnogoliki su razlozi koji jedne naglasne likove zatiru, a druge jačaju, i tek se po ukupnosti odnosa dađe zaključiti što je matica razvoja, a što rubna pojava (Ivan ZORIČIĆ: *Naglasni odnosi i norma*. Zagreb, 1990: 37).

⁴ O „lažnim prijateljima“ između međimurskog dijalekta i hrvatskoga standardnoga govori se u BLAŽEKA 2011.

0.4. Fakultativna desinonimizacija (desinonimizacija u procesu)

Na početku rada treba objasniti što se podrazumijeva pod terminom *fakultativna desinonimizacija*. Termin nije potpuno precizan jer je ovdje riječ o inačicama, a ne o sinonimima, no najbliži je biti stvari. Desinonimizaciju je Branka Tafra definirala (2005: 267–279) kao »proces razjednačavanja značenja sinonima do kojeg dolazi zbog jezične ekonomije«. Ona je tu pojavu najvećim dijelom tumačila i oprimiravala istokorijenskim sinonimima s različitim sufiksima. Kako se ovdje radi o leksiku mjesnog govora koji nije obuhvaćen procesom standardizacije i time službenim, kodificiranim, pridavanjem jednog značenja jednoj inačici, a drugog značenja drugoj inačici, u većini primjera se ne može govoriti o konačnoj desinonimizaciji, već o stanju gdje se jedna inačica mnogo češće upotrebljava u jednom značenju, a druga u drugom. Za tu pojavu predlažem termin *fakultativna desinonimizacija* (ili alternativni *desinonimizacija u procesu*).

Tako glagol u značenju „griješiti“ ima dvije inačice: *greš'itj* češće se upotrebljava u značenju „činiti grešku“ (*Kj'r'urg n'e sme greš'itj.*), a *greš'itj* u značenju „činiti grijeh“ (*Duk se spuv'ičš, n'e smeš gr'ičšitj ka buš m'ogel na pr'ičest.* „Kad se ispovijediš, ne smiješ griješiti kako bi mogao ići na pričest.“

1. Naglasne inačice

O naglasnim inačicama i kolebanjima uglavnom se govori u kontekstu proučavanja i normiranja hrvatskog standardnog jezika.⁵

U govoru Preloga, kao i cijelom međimurskom dijalektu, svaki se naglašeni samoglasnik u nekoj toničkoj riječi može sasvim proizvoljno izgovoriti i dugo i kratko. To znači da je fonološki relevantno samo mjesto siline, a modulacija, dizanje i spuštanje tona, te kvantiteta, duljina ili kraćina sloga, odnosno samoglasnika, nemaju značaja na razini fonema i riječi. Te vrednote imaju ulogu na razini rečenice, tj. njima se ostvaruje rečenična intonacija.

Mjesto siline vrlo je važno kao i stilističko sredstvo: zbog stilističkih razloga ono se može razlikovati od uobičajenog: u jednim se primjerima pomiče prema kraju (ako je očekivani naglasak na početnim slogovima riječi), a u drugima prema početku (ako je očekivani naglasak na završnim slogovima riječi⁶). U tim mnogobrojnim primjerima i kod najpouzdanijih ispitanika možemo čuti naglaske i na jednom i na drugom mjestu, što znači da nije riječ o utjecaju standardnog jezika (često bismo mogli na takav mogli posumnjati kod primjera gdje je naglasak premješten na inicijalni slog čime govornik djelomično imitira odlučnost kakvu dosta kajkavaca pripisuje štokavcima⁷). To su sve redom

⁵ Vidi ZORIČIĆ 1990, ŠKARIĆ-LAZIĆ 2002 i KAPOVIĆ 2010. Posebice sveobuhvatan pregled te problematike u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku nalazi se u MARINOVIĆ 2014.

⁶ Ta je pojava česta kod govornika kajkavskog narječja, a naziva se *hungarizacijom* zbog činjenice da su u mađarskom jeziku svi naglasci na prvom slogu.

⁷ »Kao podsvjesniji dio jezičnoga znanja, kojim se ovladava u djetinjstvu, a izloženiji dio izvanjskoga prepoznavanja, izgovor općenito, a s njime i naglasak, pokazuje različite identitete u sociološkome, nacionalnome i regionalnome smislu otkriva izvanlingvističke značajke zbog čega je i paralingvistički znak, prema kojemu se vrijednosno određujemo.« (ŠKARIĆ-LAZIĆ 2002: 7).

rečenice u kojima se iskazuje ljutnja, radost, iznenađenje... Zbog velikog broja takvih primjera možemo govoriti o nekoj vrsti slobodnog mjesta naglasaka u nekim kategorijama.

1.1. Imenice

1.1.1. Naglasak se može iz stilskih razloga pomaknuti prema kraju riječi u DALI jd. Takvih pomicanja nema u G jd. i množini.

str'ošek 1. „izvanredni trošak“ 2. „ono što se potroši izvan kuće, npr. na putu ili poslu“

Str'oškü se tr'eba pripr'ajtj i m'isljtj b'or p'or m'šecj pr'edj. „Na trošak se treba pripremiti barem par mjeseci prije.“ || *T'om strušk'u sam se n'č n'odjala!* „Tom se trošku nisam nadala!“

Sj sj z'el k'akvuga str'oška na p'osel? „Jesi li uzeo što hrane na posao? „ || *T'akvuga strušk'a mj v'eč n'ej d'elatj!* „Nemoj mi više raditi takav trošak!“

Betun'č'alj bümü pak bümü m'elj p'unu l'udj na str'oškü. „Betonirat ćemo pa ćemo morati hraniti mnogo ljudi.“ || *N'emrem j'č s'e n'ih m'etj na strušk'u!* „Ne mogu ja sve njih hraniti!“

str'ošküm || *strušk'om* (jd. I): *Ze sl'abim str'ošküm sam h'odal na p'osel.* „Malo hrane sam nosio na posao.“ || *Z l'čpim strušk'om sj se upter'etjla!* „Jesi se opteretila velikim troškom!“

1.1.2. U kosim padežima naglasak se pomiče za jedan slog prema kraju riječi, no zbog stilskih razloga naglasak može i ostati na prvom slogu. U N jd. se zbog stilskih razloga naglasak može prebaciti na drugi slog.

Osnovna i je paradigma jd. N *k'oren* || *k'oren* „korijen“ G *kür'ena* || *k'orena*, D *kür'enu* || *k'orenu*, A *kür'ena* || *k'orena* L *kür'enu* || *k'orenu* I *kür'enu* || *k'orenum*, mn. N *kür'eni* || *k'oreni*

Takve su još npr. imenice *'alat*, *g'ospun*, *l'okut*, *f'orinta*, *č'ovek*.

Kür'eni sü gljib'oku pak bümü m'oralj sk'opatj dr'čvü. „Korjenje je duboko pa smo morali iskopati stablo.“ || *N'ej z'objtj d'e sü tj k'oreni!* „Ne zaboravi gdje su ti korijeni!“

Tr'eba sk'opatj dr'čvü s'e dü kür'ena. „Treba iskopati stablo s korijenom.“ || *Zub'or mj je r'ekel da mj je z'op pükv'orjenj s'e dü k'orena!* „Stomatolog mi je rekao da mi je zub pokvaren sve do korijena!“

D'e mj je 'alat? „Gdje mi je alat?“ || *T'čf'al al'at n'ikaj ne v'aļa!* „Taj jeftini alat ništa ne valja!“

Dün'esi sj al'ata s'obüm. „Donesi alat sa sobom.“ || *N'ej mj 'alata d'iratj!* „Ne diraj mi alat!“

N'ekuf g'ospun je d'ošel v z'adruđu, a ne p'oznam ga. „Neki gospodin je došao u dućan, a ne poznajem ga.“ || *Drž'i se g'usp'on, a n'čma k'aj j'ęstj.* „Pravi se gospodin, a nema što jesti.“

Dun'ęsj g'usp'onu st'olca ka s'j s'edne. || *G'ospunu se n'ę da d'ęlatj, h'a!*

P'itaj'onuđa g'usp'ona k'ujku je v'ur. „Pitaj onoga gospodina koliko je sati.“ || *K'akvuđa s'j je g'ospuna n'ašla!* „Kakvog li si je gospodina našla!“

D'ęnj luk'ota na k'očak. „Stavi lokot na kokošinjac.“ || *L'okuta je d'čela na šp'ajs k'a n'a n'iščj j'ęmal j'ęstj!* „Stavila je lokot na smočnicu kako nitko ne bi uzimao hranu.“

Z luk'otum s'j zakl'ęnj b'ic'ikl'ina. „Lokotom zaključaj bicikl.“ || *Pud l'okutum drž'i p'ęneze.* (frazem u značenju „Dobro čuva novce kako se ne bi potrošili.“)

D'ęj čuv'ęku ka s'j n'ękaj sp'ije. „Daj čovjek da nešto popije.“ || *T'om č'oveku n'ęmreš ver'ovatj!* „Tom čovjeku ne možeš vjerovati!“

D'ęj se p'uspum'inaj z čuv'ękum. „Porazgovaraj s čovjekom.“ || *Z t'čm č'ovekum n'ęčem v'ęč m'ętj p'osla!* „S tim čovjek ne želim više imati posla!“

N'ekuf č'ovek je na p'otu. „Neki čovjek je na cesti.“ || *čuv'ęk je n'išt na 'ovum sv'čtu!* „Čovjek je na ovom svijetu ništa!“

1.1.3. U sljedećim primjerima došlo je fakultativne desinonimizacije između inačica.

b'ugat'oš ~ b'ug'otuš

Inačica s naglaskom na posljednjem slogu upotrebljava se za bogate ljude u današnjem smislu („koji ima obilje materijalnih dobara“): *Pul'itič'ari s'j s'i b'ugat'oši. P'unu t'oga 'uspeju p'ukr'astj.* „Svi su političari bogati. Mnogo toga uspiju pokrasti.“; *D'obru se 'oženj j' p'ostal b'ugat'oš.* „Dobro se oženio i postao bogat.“ Inačica s naglaskom na drugom slogu gotovo uvijek se upotrebljava u značenju „poljoprivrednik s puno zemlje“: *B'ug'otušj s'j p'rvj p'očelj špr'icatj z'ęmje* „Bogataši su prvi počeli prskati oranice (protiv korova).; *B'ug'otušj s'j se b'ole m'očlj k'ak šj'otjha. N'igd'or s'j n'č m'elj p'očjnk.* „Bogataši su se više mučili od sirotinje. Nikada nisu imali počinka.“

*C'ig'on ~ cig'on ~ C'igan ~ c'igan*⁸

Inačica s naglaskom na posljednjem slogu češće se upotrebljava u značenje „Rom“, a inačica s naglaskom na prvom slogu u značenju „prevarant“: *V Mež'imurju b'j t'ak v'ęč C'ig'onj negu n'as.* „U Međimurju će uskoro biti više Roma nego nas.“; *K'aj C'ig'on s'j*

⁸ „Nije na odmet spomenuti da se neglasovna izrazna sredstva na dijalekatskom terenu veoma često iskorištavaju za prikazivanje ili karikiranje karakternih ili fizičkih osobina koje osobe (npr. snobovsko, servilno, prepotentno ili bahato držanje, šepanje i sl.) pri čemu se i te kako jezično sadržajna, razumljiva.“ (FINKA 1966: 11)

ubl'č̆eni. „Odjeven si kao Rom.“ ~ *Z t'ema c'iganj n'ečem v'eč m'eti p'osla!* „S tim prevarantima ne želim više imati posla!“; *N'ej b'itj c'igan!* *Zb'avj 'onu k'aj sj ub'ečal!* „Nemoj biti prevarant! Učini ono što si obećao!“

jez'ik ~ j'ežik

Inačica s naglaskom na drugom slogu češće se upotrebljava u značenju „pokretljiv mišić u usnoj šupljini čovjeka i životinja, organ za okus i uzimanje hrane, u čovjeka jedan od organa govora“, a inačica s naglaskom na prvom slogu u značenju „sustav artikuliranih glasova izdvojen od drugih“: *Jez'ik me bu'l'i.* „Boli me jezik.“ ~ *J'ežik mu sl'abu 'ide.* *N'e da mu ga se vuč'itj.* „Slabo mu ide jezik. Ne da mu ga se učiti.“

1.1.4. Kod zbirnih imenica na *-je* (tro- i višesložne) naglasak se zbog pojačavanja uglavnom već postojeće pejorativnosti (nabacanost, bezvrijednost...) često fakultativno pomiče na finalni slog, i to u svim padežima i u jednini i u množini.

hlač'ovje || *hlač'uvj'e:* *D'ej t'o hlač'uvj'e pu'spr'aj!* „Pospremi te hlače!“

cipel'ovje || *cipel'uvj'e:* *T'ułku 'imaš cipel'uvj'o, a s'am sj kup'uvleš!* „Toliko imaš cipela, a samo ih kupuješ!“

flaš'ovje || *flaš'uvj'e:* *D'ej t'o flaš'uvj'e znah'ičj fkr'ej!* „Pobacaj te boce!“

glaz'ovje || *glaz'uvj'e:* *S'e je glaz'ovje pu v'uljci.* „Sve je puno staklovine po ulici.“ || *N'ej se pu glaz'uvj'o peł'atj! B'o tj g'umija p'očjla!* „Nemoj se voziti po staklovini! Puknut će ti guma!“

1.2. Pridjevi

1.2.1. Naglasak se može iz stilskih razloga pomaknuti prema kraju riječi u GDALI i jednine i množine svih rodova.

s'omj || *sam'i* „sam“ GA *s'omuğa* || *sam'oga* D *s'omumu* || *sam'omu,* I *s'omim / sam'im*

S'omj čv'ič je b'ilu t'o v'inu. „To vino je sam kiseliš. „ || *Sam'i vr'ok te je t'o n'esel!* „Sam vrag te je tamo nosio!“

S'omu d'č̆te je ust'aly d'omaj. „Dijete je samo ostalo doma.“ || *'On je p'il c'č̆ly n'oč sam'o.* „Cijele je noći pio nerazrjeđeno vino.“

S'omuğa su ga st'ajlj pred g'olum. „Samoga su ga ostavili pred golom.“ || *T'i bi sam'oga vr'oga prev'arj!* „Ti bi prevario samoga vraga!“; *N'e smeš d'č̆te sam'oga ust'ajtj d'omaj!* „Ne smiješ dijete ostaviti samo doma.“; *K'ak sj ga sam'oga m'ogel pu'st'itj!* „Kako si ga mogao samoga pustiti!“

T'eškj je s'omj ž'eni d'elatj gu'spuđ'orstvu. „Teško je ženi samoj raditi na gospodarstvo.“ || *K'ak m'uškj sm'č̆ sam'i ž'eni d'ojtj v h'ižu?* „Kako muškarac smije sam doći ženi u kuću?“

S'omų me str'oh itį pu n'oči. „Strah me samu íci po noći.“ || *Sam'o me t'iral zd'igati t'eške vr'eče.* „Tjerao me da sama dižem teške vreće.“ (ljutnja, žalost)

S'omį smų ust'alį. D'ęca sų d'išla ud h'ize. „Ostali smo sami.“ || *Sam'i smų m'oralį d'ęlatį p'oļe. N'iščį nam je n'ĉ pum'ogel!* „Sami smo morali obrađivati njive. Nitko nam nije pomagao.“

Na s'omųmų m'ęstų sų se kuš'uvalį. „Ljubili su se na usamljenom mjestu.“ || *Na sam'om r'obų je b'il, ali se zvl'ękel.* „Bio je na samom rubu, ali se izvukao.“

c'ęckati || *ceck'oti* „koji ima velike grudi“
N'ęmų se v'idijų c'ęckate b'abe. „Njemu se sviđaju žene s velikim grudima. „ || *B'ora je f'ęjst ceck'ota. N'2mre sį k'upyty d'ost v'ęlkuga l'ajbeka.* „Bara ima velike grudi. Ne može si kupiti dovoljno veliki grudnjak.“

d'arųven || *dar'oven* „darežljiv“
Srm'oki sų b'oļe d'arųvni. „Siromasi su darežljiviji.“ || *T'ęta M'ara sų j'okų dar'ovni m'akar niįi s'oma n'ĉma.* „Teta Mara je jako darežljiva iako ni sama nema.“

g'izdavį || *gįzd'ovi* „bahat, ohol“
J'okų je g'izdavį. „Jako je ohol.“ || *Prev'ęč je gįzd'ovi, a n'ĉma za k'aj b'iti.* „Previše je ohol, a nema za što.“

pr'okleti || *prųkl'eti*
Pr'okleta je t'o b'olest. „Prokleta je to bolest.“ || *Prųkl'eta b'ila k'ak me z'ajebala!* „Prokleta bila kako me izigrala!“

1.2.2. Kod pridjeva *pųsc'oni* || *p'oscanį* stilski je obilježen inačica s naglaskom pomaknutim prema početku riječi.
D'ĉte je pųsc'oni. *Presl'ĉĉį ga.* „Dijete je pomokreno. Presvuci ga.“ || *V'ę sam 'ostal p'oscanį ka sam se m'ĉšal v'ńivų sv'ojų!* „Loše sam prošao što sam se miješao u njihovu svađu!“

V d'omų pųsc'one m'oraju presl'ĉĉiti. „U staračkom domu moraju presvlačiti one koji se pomokre po sebi.“ || *P'oscane g'ače m'om h'iti v maš'iny!* „Pomokrene gaće odmah baci u stroj za pranje rublja!“

1.2.3. Kod komparativa pridjeva koji imaju 3 sloga ili više naglasak se iz stilskih razloga može prenijeti na slog prema početku.
V t'im s'ęli sų bygat'ešį nek pr'i nas. „U tom su selu bogatiji od nas.“ || *T'ĉ vr'ogį sų byg'atešį nek s'i m'i sk'up!* „Ti su vragovi bogatiji nego svi mi skupa!“

V t'ĉ z'adrygi sų ti pųvųln'ęše c'ĉne. „U tom dućanu su povoljnije cijene.“ || *Pak v'alda sį b'oš t'e pųv'olneše c'ipeļe k'upį!* *Sį n'ĉ hrm'ok ka byš 'one dr'ažeše!* „Valjda ćeš kupiti te povoljnije cipele! Nisi budala da kupiš one skuplje!“

M'ajšj je br'at bedast'ešj ud st'arešega. „Mlađi brat je gluplji od starijega.“ || *Pak n'aš bed'astešj 'od n'ęga!* „Pa nećeš valjda biti gluplji od njega!“

1.3. Prenošenje naglasaka na prijedloge u naglasnim cjelinama

1.3.1. Kod spojeva prijedloga i pokaznih zamjenica u jednoj se inačici gubi početni samoglasnik zamjenice i naglasak se prenosi na prijedlog, a u drugoj se početni samoglasnik ne gubi i naglasak ne prelazi na prijedlog, npr. *v'u vų / vų 'ovų, n'q vų / na 'ovų, pr'i vįma / prj 'ovįma, p'q nųm / pų 'onųm, z'q vų / za 'ovų.*

Stilski je obilježenija inačica bez redukcije i prenošenja naglasaka.

D'ęnj v'u vų pr'ęų. „Stavi u ovu rupu.“ || *Vų 'ovų pr'ęų m'oraš g'ažati, a n'ę vų 'onu!* „Moraš gađati u ovu rupu, a ne u onu!“

'Idj p'q vų. „Idi po ovo.“ || *Pų 'ovų sam j'q d'ošel!* „Po ovo sam ja došao!“

Z'q vų vr'ęme je t'q d'obry. „Za ovo vrijeme je to dobro.“ || *Za 'ovų buš v'idel!* „Vidjet ćeš za ovo!“

1.3.2. Kod spojeva prijedloga i enklitika naglasak se obvezno prenosi na prijedlog (*Z'q te smų se spųm'inalj.* „Razgovarali smo o tebi.“; *D'ęnj n'ękaj n'q se.* „Stavi nešto na sebe.“). Ako je umjesto enklitike puni oblik zamjenice, naglasak se prenosi na prijedlog samo u afektivnim rečenicama, npr.

za t'ębe || *z'a tebe: R'ękla sam mų za t'ębe.* „Rekla sam mu o tebi.“ || *Z'a tebe se m'očim, a t'i si t'ak n'ęzahvalen!* „Za tebe se mučim, a ti si tako nezahvalan!“

ud n'ęga || *'od n'ęga: ud n'ęga sam t'q č'ula.* „Od njega sam to čula.“ || *'Od nęga n'aš n'ikaj d'obij!* „Od njega nećeš ništa dobiti.“

bez n'ih || *b'ęz nįh: D'ęnes v'ęč s'i 'imajų m'obiteų.* *K'ak se n'ęgda m'ogų bez n'ih!* || *B'ęz nįh sų d'išlj!* „Otišli su bez njih!“

bez m'ęne || *b'ęz mene: M'oralj bųte z'utra bez m'ęne. N'am m'ogel d'ojtj.* „Sutra ćete morati bez mene. Neću moći doći.“ || *K'ak buš b'ęz mene!* „Kako ćeš bez mene!“

1.4. Prilozi

Kod nekih priloga naglasak se iz stilskih razloga može prenijeti prema kraju riječi, a u drugima prema početku riječi, npr.

c'urįk || *cųr'ik* „natrag“

M'oramų c'urįk 'itj. Pr'ęveč je v'ęlkų bl'atų. „Moramo natrag. Preveliko je blato.“ || *P'unų l'ęt smų napred'ovalj v gųspųd'orstvį, a 'ovų l'ętų cųr'ik!* „Mnogo godina nam je gospodarstvo napredovali, a ove godine nazaduje.“

dr'ugųt || *drųg'ot* „drugi put“

Dr'ugut bŭmŭ t'ŏ r'čšij. „Drugi put ćemo to riješiti.“ || *Drŭg'ot t'ŏ s'ŏmŭ r'čšite, a n'č ka nas v'ę z t'čm zajeb'ŏvlete!* „Drugi put to sami riješite, a ne da nas sada s time opterećujete!“

nagl'ŏfce || *naglavc'e*

N'ej nagl'ŏfce sk'ŏkatŭ vŭ v'ŏdu! „Nemoj naglavce skakati u vodu!“ || *Naglavc'e je 'opal ŭ b'il m'rtef na m'ęstŭ.* „Pao je naglavce i ostao mrtav na mjestu.“

b'ogŭfskŭ || *bŭg'ŏfskŭ* „sjajno, izvrsno“

B'ogŭfskŭ s'ŭžŭ. „Sjajno zarađuje.“ || *Bŭg'ŏfskŭ sŭ pr'ęšel. T'ihŭ b'ŏj! M'ęl sŭ sr'ęčŭ.* „Sjajno si prošao. Šuti! Imao si sreću.“

tŭb'ŏš || *t'obuš* „tobože“ (v. 3.18.)

T'i se s'am pr'avŭ tŭb'ŏš ka buš 'išel. „Ti se samo pravi kao da ćeš ići.“ || *Drž'i se t'obuš ka 'ima p'ęneze, a n'čma k'aj j'ęstŭ!* „Pretvara se kao da ima novce, a nema što jesti!“

bet'ęžnŭ || *b'ętežnŭ* „bolesno“

Bet'ęžnŭ se ŭs'ęčam. „Bolesno se osjećam.“ || *T'ak se b'ętežnŭ drž'i, a n'ikaj jŭj je n'č!* „Pravi se da je bolesna, a ništa joj nije!“

bah'atnŭ || *b'ahatnŭ*

Bah'atnŭ se pŭn'ŏšajŭ. „Ponašaju se bahato.“ || *T'ak je b'ahatnŭ d'ošla!* „Tako je bahato došla!“

dŭr'ękt || *d'irekt* „direktno“

T'č c'uk dŭr'ękt p'ęla dŭ Z'ŏgreba. „Taj vlak vozi direktno do Zagreba.“ || *'Ona d'irekt k'n'ęmŭ kr'ičat.* „Direktno je k njemu otišla vikati.“

Prilozi *t'ikŭnce* „uporedo; neposredno uz“, *d'ilence* „po cijeloj površini zemljišta“ i *n'igdŭr* „nikada“ imaju inačice u kojima se zbog stilskih razloga svaki slog može naglašavati posebno:

T'ikŭnce je z n'amŭ k'opal. „Kopao je upored s nama.“ || *T'ik'ŏnc'e m'ŏraš za m'ęnŭm 'itŭ 'inače n'amŭ n'ikaj napr'ajlŭ!* „Moraš ići neposredno za mnom ili ništa nećemo napraviti!“

D'ilence bŭmŭ pŭs'adilŭ kur'uzŭ. „Posadit ćemo kukuruz po cijeloj njivi.“ || *D'i-l'en-c'e je s'ę b'ilŭ zg'ŏženu.* „Cijela je njiva bila izgažena.“

N'igdŭr je n'č b'ilŭ da je n'ękak n'č b'ilŭ. „Nikada nije bilo da nije nekako bilo.“ || *N'igd'ŏr da sŭ mŭ v'ęč n'č d'ošel na gr'unt!* „Da mi nikad više nisi došao na posjed!“

1. 5. Glagoli

1. 5. 1. U glagolu *jeb'atŭ* (*se*) naglasak se zbog stilskih razloga može prebaciti na slog prema početku riječi u infinitivu i prid. rad. U prid. trp. je obrnuto: naglasak se zbog

stilskih razloga može prebaciti prema početku riječi. Stilski neobilježena i stilski neobilježena paradigma su sljedeće:

inf. *jeb'atj (se)* || *j'ebatj (se)*, prez. *j'ebem (se)*, imp. *j'ebj (se)*, prid. rad. *j'ebal (se)*, *j'ebala (se)* || *jeb'ola (se)*, *j'ebalu (se)* || *jeb'aluj (se)*, mn. *jeb'alj (se)* || *j'ebalj (se)*, prid. trp. *j'ebanj* || *jeb'onj*

N'č se sm'etj jeb'atj pr'edj nek su už'čnj. „Ne smiju se imati spolni odnosi prije vjenčanja.“ || *M'oreš se j'ebatj z t'čm!* „Nećeš ništa imati od toga!“

--- *su s'i jeb'alj.* „Svi su imali spolni odnos s ---.“ || *J'ebalj su me na p'oslu c'čluga st'aža, alj sam duč'akal p'enzju!* „Maltretirali su me na poslu cijeli radni vijek, ali sam dočekaao mirovinu! „

č'er j' je jeb'onaj ud p'etuga r'azreda. „Kći joj ima spolne odnose od petog razreda.“ || -- *je j'ebana s'akj d'čn ud dr'uguga.* „--- ima spolne odnose svaki dan s drugim.“

1. 5. 2. Zbog stilskih razloga naglasak se može prebaciti prema početku riječi u infinitivu i pridjevu radnom (osim u m.r. jd.) u sljedećim glagolima: *bež'atj* „1. bježati 2. trčati“, *luv'itj* „1. loviti 2. dirati“, *beč'atj (se)* „plakati“, *buğat'etj se* „bogatiti se“, *brn'očj se* „okrenuti se“, *bryj'itj* „brojiti“, *kup'atj* „kopati“, *kus'atj* „zubima usitnjavati hranu“, *cen'itj* „cijeniti“, *igr'atj se* „igrati se“, *jem'atj* „uzimati“, *zmul'itj* „izmoliti“, *nus'itj* „nositi“, *zgyr'etj* „izgorjeti“, *zbyd'itj se* „probuditi se“, *zbetež'atj* „razboljeti se“, *zvy'n'itj* „zvoniti“, *žur'itj se*, *vrt'etj se* „vrtjeti se“, *zvyč'itj se* „izučiti“, *zval'itj se* „izleći se“, *zamet'atj* „zatpati“, *duğud'itj se* „dogoditi se“, *gruz'itj se* „izražavati se prijeteći“. Prikazat ćemo stilski neobilježenu i stilski obilježenu paradigmu na primjeru glagola *bež'atj* || *b'čzatj* : prez. *bež'im*, imp. *b'čzi*, prid. rad. *b'čzal*, *bež'ola* || *b'čzala*, *bež'aluj* || *b'čzalu*, mn. *bež'alj* || *b'čzalj*, sup. *b'čzat*.

N'emrem bež'atj za det'etum. Prest'ora sam. „Ne mogu trčati za djetetom. Prestara sam.“ || *N'ašj n'ččujj b'čzatj. Z'otj j' gub'idu.* „Naši neće trčati. Zato i gube.“

Talij'onj su d'ošlj luv'itj. „Talijani su došli loviti.“ || *N'e smeš p'uce l'ovitj za c'ecke!* „Ne smiješ djevojke hvatati za grudi! „

č'uvlem ga pak se s'am n'eče prest'atj beč'atj. „Držim ga u naručju, ali neće prestati plakati.“ || *N'ej mj se d'očtj b'ečatj duk te b'o b'il!* „Nemoj mi se doći žaliti kada te bude tukao!“

Pum'alj se tr'eba buğat'etj. N'č na n'oglum. „Polako se treba bogatiti. Ne naglo.“ || *N'čje se l'čpu buğ'atetj na t'užj nev'olj!* „Nije se lijepo bogatiti na tuđoj nevolji!“

M'oramj se brn'očj na kr'očj z'emle. „Moramo se okrenuti na kraju njive.“ || *M'oraš se zn'atj b'rnutj!* „Moraš se znati snaći!“

Ste se n'afčīlī bruj'itī dy st'ō? „Jeste li naučili brojiti do sto?“ || *M'ōraš d'obrū br'ojitī jer se p'osle n'ēmreš ž'alitī da je kr'ivū.* „Moraš dobro brojiti jer se poslije ne smiješ žaliti da je krivo. „

'Ovū l'etū m'oramū dv'opūt kup'atī kur'uzū jer bu j'ōkū sm'etna. „Ove godine moramo dva puta okopavati kukuruz jer će biti mnogo korova.“ || *M'ōraš d'obrū k'opatī c'ukūr-r'epū jer te b'odu nat'iralī d'imū.* „Moraš dobro okopavati šećernu repu jer će te inače otjerati kući. (na plaćenim poljskim radovima)“

D'ēčj sam n'ēgda m'ōrala kus'atī hr'ōnū duk sū b'ilī j'ōkū m'alī. „Djeci sam nekada morala žvakati hranu kad su bili jako mali.“ || *M'ōraš d'obrū k'osatī j'abūkū ka se n'aš zag'otīl.* „Moraš dobro žvakati jabuku da se ne zadaviš.“

N'ē zna cen'itī p'eneze. „Ne zna cijeniti novac. „ || *M'ōral bī b'ōle c'ēnitī sv'oje rūd'itele!* „Morao bi više cijeniti svoje roditelje!“; *M'ōral bī b'ōle c'ēnitī sv'ōjū ž'ēnū!* „Morao bi više cijeniti svoju ženu! „

N'ējte se iḡr'atī v h'ižj. 'Idīte v'un. „Nemojte se igrati u kući. Idite van. „ || *N'ēj se z m'enūm 'igratī! B'ōš n'ajebal!* „Ne igray se sa mnom! Nastradat ćeš!“

C'ēlī d'ēn smū se iḡr'alī na dv'ōrū. „Cijeli dan smo se igrali na dvorištu.“ || *'Igralī sū se j v'ē sū n'ajebalī!* „Bili su neozbiljni i sada su nastradali!“

Isto je tako i kod glagola *amen'uvatī* „konačno potvrditi što“ || *'amenūvatī*, no tu se naglasak prenosi za 2 sloga prema početku riječi.

Būdy t'ō št'ēlī amen'uvatī? „Hoće li to htjeti konačno potvrditi? „ || *J'ō t'ō m'ōram 'amenūvatī ilī n'a n'īšt ūd t'oga!* „Ja to moram konačno potvrditi ili neće biti ništa od toga!“

Sū t'ō v'ē amen'ualī na 'opčīnī ilī sū 'išče n'ē? „Je su li to konačno potvrdili na općini ili još nisu?“ || *S'ē 'ona m'ōra 'amenūvatī. 'ōn n'ēma n'ikvū r'ēč.* „Sve to ona mora konačno potvrditi. On nema nikakvo pravo odlučivanja.“

Tako je i kod glagola *kad'etī se* || *k'ōdetī se*, samo što u infinitivu osim pomicanja naglasaka dolazi i do promjene kvalitete samoglasnika.

M'ore tī se kad'etī ak ne puč'istīš r'ōra. „Može ti se dimiti ako ne očistiš cijev koja vodi do dimnjaka.“ || *N'ē sme tī se k'ōdetī duk k'urīš. V'ē smū r'ōn pūb'ēlīlī.* „Ne smije ti se dimiti dok ložiš. Upravo smo malo prije okrečili.“

J'ōkū se kad'ilū z r'ōra jer je j'uk v'unī. „Jako se dimilo iz cijevi koja vodi do dimnjaka jer je vani južina. „ || *K'adīlū se z mūt'ōra j n'ēsmū m'oglī kr'ēnūtī.* „Dimilo se iz motora i nismo mogli krenuti.“

1. 5. 3. U glagolima *dʏsad'itʏ*, *grʏz'itʏ se*, *kʏč'itʏ* „kucati“, *greš'itʏ* (v. 0.4.), *hlep'eitʏ* zbog stilskih razloga naglasak se može prebaciti prema početku riječi u infinitivu i pridjevu radnom (osim u m.r. jd.), a u prezentu prema kraju.

Stilski neobilježena i stilski obilježena paradigma su sljedeće: *dʏsad'itʏ* || *dʏs'adʏ tʏ*, prez. *dʏs'adʏm* || *dʏsad'im*, imp. *dʏs'adʏ*, prid. rad. *dʏs'adʏl*, *dʏsad'ila* || *dʏs'adʏ la*, *dʏsad'ilʏ* || *dʏs'adʏlʏ*.

M'ęnʏ š'ah n'ęmre dʏsad'itʏ. „Meni šah ne može dosaditi. „ || *N'ę sme tʏ dʏs'adʏtʏ p'osel d'ę sl'uzʏš za fam'ilʏjʏ!* „Ne smije ti dosaditi posao na kojem zarađuješ za obitelj.“

Dʏk tʏ dʏs'adʏ, m'alʏ se puč'inʏ. „Kad ti dosadi, malo se odmori.“ || *Dʏk mʏ p'uca dʏsad'i, 'on jʏ st'ovʏ ʏ n'ojde sʏ dr'ugʏ*. „Kad mu djevojka dosadi, on je ostavi i nađe si drugu.“

Dʏsad'ila mʏ je šk'ola. „Dosadila mu je škola.“ || *Fl'ętnʏ mʏ je dʏs'adʏla ž'ęna*. „Brzo mu je dosadila žena.“

2. Zaključak

Fonološke inačice važno su stilsko sredstvo u govoru Preloga. Najčešće je stilski obilježenija ona inačica koja odudara od one iz klasičnih opisa mjesnih govora napravljenih na temelju upitnika, no ima i primjera gdje je stilski obilježenija inačica koja čuva starije mjesto naglasaka ili je ono različito od »lažnog prijatelja« iz standardnog jezika. Najveći broj tih inačica nije dio posljedica raspadanja sustava (novih razvojnih tendencija), već dio sustava koji omogućava govornicima upotrebu različitih komunikacijskih stilova. Pojava da se jedna inačica češće upotrebljava u jednom značenju, a druga u drugom značenju vrlo je važna za razumijevanje razvoja leksika u organskim govorima. Da bi se te pojava mogle detaljnije istražiti, potrebna je izuzetno opsežna rječnička građa sa što više rečeničnih potvrda iz komunikacijski specifičnih situacija, a posebice su o stilskoj obilježenosti obavijesne rečenice koje završavaju na uskličnik ili upitnik.

Literatura

- Đuro BLAŽEKA: *Međimurski dijalekt (Hrvatski kajkavski govori Međimurja)*. Čakovec, 2008.
- Đuro BLAŽEKA: »Lažni prijatelji« između hrvatskoga standardnoga jezika i međimurskoga dijalekta, *Filologija* 57. Zagreb 2011, str. 1–33.
- Đuro BLAŽEKA: Rječnik preloške skupine govora međimurskog dijalekta. Zagreb, 2018.
- Božidar FINKA: Stilistika u dijalektologiji. *Suvremena lingvistika*. vol. I. br. 1., str. 1–11. 1966.
- Blaženka MARINOVIĆ: *Na putu do naglasne norme (oprimjereno imenicama)*, Zagreb–Pula, 2014.
- Mate KAPOVIĆ: O tobožnjoj neutralizaciji kratkih naglasaka u hrvatskom. *Croatica et Slavia Iadertina* VI, 2010. str. 47–54.
- Josip SILIĆ: Razgovorni stil hrvatskoga standardnoga jezika, *Kolo* VI/4, 1997. str. 483–495.
- Ivo ŠKARIĆ–Nikolaj LAZIĆ: Vrijednosni sudovi o hrvatskim naglascima, *Govor*, XIX/1, 2002. 5–34.
- Branka TAFRA: Desinonimizacija. u *Od fonetike do etike*. Zagreb, 2005. str. 261–271.
- Ivan ZORIČIĆ: *Naglasni odnosi i norma*. Zagreb, 1990.
DOI:10.22210/govor.2017.34.04

Sažetak

Autori se u ovom radu bave analizom naglasnih inačica u govoru Preloga kao stilskim sredstvima. Temeljna im je teza da je najveći broj tih inačica dio uređenog sustava koji omogućava govornicima upotrebu različitih komunikacijskih stilova, a samo manji dio posljedica raspadanja sustava (novih razvojnih tendencija). Navode brojne rečenične primjere razvrstane po vrstama riječi u kojima se opazila naglasna inačica. Uvode termin *fakultativna desinonimizacija (desinonimizacija u procesu)* koji označava pojavu da se jedna inačica češće upotrebljava za jedno značenje, a druga za drugo. Zaključuju se da je najveći broj tih inačica dio sustava koji omogućava govornicima upotrebu različitih komunikacijskih stilova, a manji dio posljedica raspadanja sustava (novih razvojnih tendencija).

Ključne riječi: naglasne inačice; stilistička obilježja; idealna norma; fakultativna desinonimizacija (desinonimizacija u procesu); govor Preloga; međimurski dijalekt

Abstract**Different Variants of Stress in the Speech of Prelog as
a Means of Style**

In this paper, the authors deal with the analysis of different variants of stress in the speech of Prelog as a means of style. Their basic thesis is that most of these variants are part of an organized system that allows speakers to use different communication styles, and only a small part of them are consequences of the collapse of the system (new development trends). The authors give numerous sentence examples sorted by word classes in which the variants of stress have been observed. They introduce the term optional desynonymization (desynonymization in process) which denotes a phenomenon that one version is more often used for one meaning and the other version for the other meaning. It is concluded that most of these variants are part of a system that allows speakers to use different communication styles, and a smaller part is a consequence of the disintegration of the system (new development tendencies).

Key words: phonological variants, stylistic markedness, ideal norm, optional desynonymization (desynonymization in the process), the speech of Prelog, the dialect of the region of Međimurje